

L.J. Dorsman, P. Knegtmans (eds.), ***De menselijke maat in de wetenschap. De geleerden(auto)biografie als bron voor de wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis*** (Universiteit en Samenleving 11; Hilversum: Verloren, 2013, 136 pp., ISBN 9789087043971).

Het doel van deze bundel is te onderzoeken of en op welke manier een geleerden(auto)biografie als bron kan worden gebruikt in wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis. De bundel vormt de neerslag van een symposium te Utrecht in 2012 en is bedoeld als aanzet en inspiratie voor nader onderzoek. Het niet meer erg nieuwe thema wordt echter niet helder neergezet en de verschillende bijdragen versterken elkaar dan ook niet. De *reflectie* op de relatie tussen de genres (auto)biografie en wetenschapsgeschiedenis komt niet goed uit de verf: er zijn diverse biografische hoofdstukken opgenomen waarin vrijwel geen sprake is van een serieuze bezinning daarop.

Een echt minpunt vind ik het ‘dialectisch opgezet betoog’ in hoofdstuk 2 over wat de bijdrage van de biografie kan zijn aan de wetenschapsgeschiedenis zonder daarin systematisch het recente debat hierover te betrekken. Jeroen Bouterse laat bovendien Diederik Stapel (geciteerd uit zijn autobiografie) de verlossende *intuïtie* verwoorden dat ‘biografisch materiaal’ ertoe gaat doen in het licht van theorieën die dat (biografisch materiaal) verbinden aan voor de wetenschapsgeschiedenis relevante feiten’. De conclusie van de auteur dat het genre van de wetenschapsbiografie als polytheoretisch (sic!) kan worden gekenmerkt overtuigt dan ook niet. Maar ook het inleidende hoofdstuk ‘Biografie en autobiografie: problematische genres?’ door een van de redacteuren, de universiteitshistoricus Leen Dorsman, is onbevredigend. De titel suggereert welhaast een situering in het begin van de jaren zeventig toen de belangstelling van historici voor biografie en egodocumenten ontwaakte en het debat (de debatten) erover begon(nen). De vraag suggereert schatplichtigheid aan Romeins visie op egodocumenten als ‘de gevaarlijkste aller bronnen’ die inmiddels toch als behoorlijk achterhaald kan worden beschouwd.

Op voorspelbare wijze worden in de inleiding de verschillende genres langsgelopen: biografie, autobiografie, memoires, dagboeken en brieven om tot de even voorspelbare conclusie te komen: ja, deze genres hebben een belangrijke functie voor de geschiedbeoefening, maar ze moeten wel ‘met voorzichtigheid’ behandeld worden. Ze kunnen dus bijdragen aan het historisch onderzoek ‘en staan daarmee aan de basis van

generalisaties en theorievorming'. Tegelijkertijd nuanceren ze die generalisaties aldus de inleiding, 'omdat juist in dit soort materiaal de (gedeeltelijke) contingentie van het historisch proces zichtbaar wordt.' Onderweg raakt Dorsman aan allerlei interessante punten en noemt hij vele autoriteiten, maar heel vaak mist hij net de clou. Zo is hem bijvoorbeeld de opkomst van het aanpalende begrip *life writing* niet ontgaan, maar hij doet het af met de opmerking dat die term ook een 'therapeutische connotatie' heeft. Waaraan hij die connotatie ontleent maakt hij niet duidelijk, en ik mis een verwijzing naar de (stapels!) relevante literatuur. Terwijl Dorsman via de definitie van Philippe Lejeune wijst op het belang van de nadruk op 'het persoonlijk leven' (er staat 'sa personnalité' = persoonlijkheid) is het eigenlijk relevanter te vermelden dat Lejeune later de nadruk op 'persoonlijkheid' juist heeft gerelativeerd, terwijl het 'autobiografisch pact' bovendien een belangrijke rol geeft aan de lezer (en dus niet alleen aan de zelfreflecterende persoonlijkheid), zoals Marijke Huisman in de heldere inleiding van haar proefschrift over gepubliceerde autobiografieën heeft betoogd. En als Dorsman het nut van het dagboek als bron laat zien aan de hand van Tollebeeks *Fredericq en Zonen* dan citeert hij Tollebeek slechts ten dele en negeert hij diens visie dat in de 'alledaagse praktijken' van de historicus (die uit de dagboeken te destilleren zijn) ethische standaarden en gedragscodes worden geleefd die onlosmakelijk verbonden zijn met de epistemologie van het vak.

Maar juist op dat punt is de wetenschappelijke biografie doende haar bedenkelijke Ruf van niet-generaliseerbare eenmaligheid en 'contingentie' af te leggen en hebben de egodocumenten aan bewijs- en zeggingskracht inzake de biografie gewonnen. Niet als bronnen voor kennis van een unieke, eenduidige historische persoonlijkheid die (ook) wetenschap bedrijft, maar als bronnen voor de *self-fashioning* van een wetenschapper, of voor de wijze waarop de wetenschapper een wetenschappelijk zelf of een (collectieve) wetenschappelijke identiteit, of nog anders gezegd, een wetenschappelijke *persona* modelleert die – zoals Daston en Sibum in een themanummer in *Science in Context* hebben betoogd – juist bemiddelt tussen persoon en institutie. Juist daar en op dat punt van het presenteren en vertolken van identiteit in relatie tot anderen in een specifieke wetenschappelijke context heeft de wetenschappelijke biografie, zoals eerder al overtuigend door Shapin werd getoond in *The Social History of Truth*, een plaats verworven in het historisch onderzoek van wetenschap. De laatste betoogt dan ook dat de wetenschappelijke biografie een bijdrage levert aan kennis over epistemologie. Uiteraard mag je het hiermee eens zijn, of je bedenkingen hebben, maar erover zwijgen mag lijkt mij in zo'n bundel niet. Op dit punt is echt sprake geweest van een heuse paradigmawisseling die de redacteuren niet had mogen ontgaan, alleen al niet omdat deze omslag in twee artikelen in de bundel wel degelijk wordt verwoord en verwerkt.

Zo stelt Dirk van Miert in het slot van zijn diachronisch overzicht van veranderende 'geleerdenbiografieën': '[...] de vraag of een geleerdenbiografie überhaupt wel een bron van wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis kán zijn, is minder interessant (het

antwoord is natuurlijk ja) dan de vraag waarom die geleerdenbiografieën geproduceerd, verkocht en gelezen werden en nog steeds worden' (52).

Gaat deze uitspraak over de biografie, in het tekstgedeelte over de autobiografische brievenuitgaven die humanistische geleerden samenstelden met gevoel voor de indruk die zij beoogden te maken op het publiek, schrijft Van Miert dat Stephen Greenblatts theorieën over *self-presentation* en *self-fashioning* voor een doorbraak in dezen hebben gezorgd. In plaats van dit soort teksten als te subjectief en daardoor als problematisch te beschouwen voor 'het feitelijke verslag van de geschiedenis', kwam de subjectiviteit als een 'techniek van zelfpresentatie' juist op de voorgrond te staan. Van Miert spreekt in dit verband van het ondermijnen van de 'naïeve idee' van wetenschapsgeschiedenis als een *disembodied* soort ideeëngeschiedenis, en van het omzeilen van het methodologische probleem van subjectiviteit door 'een andere kijk' op de werking van de autobiografie. Het zijn alle formuleringen die refereren aan de bedoelde omslag in het denken over de wetenschappelijke biografie.

Hierbij sluit ook Herman Pauls fascinerende bijdrage over de substantiële ongepubliceerde autobiografie van de Leidse theologie hoogleraar Wessel Albertus van Hengel (1779-1871) naadloos aan. Uitgangspunt is zijn these dat het sjabloon dat Ranke ooit voor een geleerdenleven schetste – als een uiteindelijk volledig en ascetisch opgaan in het vak met opoffering van persoonlijk leven – niet alleen illustreerde hoe de negentiende-eeuwse habitus van geleerden eruit zag, maar vooral ook een normatief programma vertegenwoordigde. In hoeverre beantwoordden Rankes geleerde tijdgenoten in hun 'Lebensführung' aan dit sjabloon, zo is dan de vraag. Paul beantwoordt deze vraag niet door Van Hengels autobiografie als bron voor zijn (feitelijke) 'leven' te gebruiken, maar door de sjablonen te onderzoeken die Van Hengel inzette om zichzelf in die autobiografie als een gezaghebbend geleerde te presenteren. Een analyse van de tekst laat zien dat Van Hengel de topoi uit het heersende *Bildungs-* en geleerdenplot goed kende: hij legde nadruk op het altijd meer willen leren, op de noeste arbeid die hij had geleverd, op de voortdurende aanslagen van buiten op zijn tijd en op de ascese die hij steeds had betracht in de regelmaat en de gelijkmatigheid van zijn manier van leven. Maar vergeleken met het geleefde leven, aldus Paul, is er toch een gat tussen tekst en werkelijkheid. Van Hengel spendeerde haast geen woord aan bijvoorbeeld zijn vrouw, of aan de kritiek waaraan hij had bloot gestaan, de luxegoederen die wel degelijk waren geconsumeerd of de betrekkelijkheid van zijn ascese, gezien de eisen die hij stelde aan zijn 'haard'. Daarbij maakt Paul werk van de obsessie die Van Hengel in zijn autobiografie tentoon spreidde met betrekking tot zijn financiën en die hem tot de conclusie brengt dat Van Hengel niet alleen zijn 'wetenschappelijke persona' cultiveerde maar ook nog andere personae – als 'vader, burger, kerklid en raadgever van studenten'. Paul sluit daardoor weliswaar aan bij andere auteurs op het gebied van autobiografie en *Selbstzeugnissen* als Jill Ker Conway, Hans Medick en Claudia Ulbrich met betrekking tot de meervoudigheid van 'life scripts' of culturele identiteiten, maar keert door de scheiding tussen wetenschappelijke en private personae ook weer terug tot de vraag die

de wetenschappelijke biografie altijd al aankleefde: wat hebben we aan het privéleven van een wetenschapper voor het kennen van de wetenschap? Dat stemt tot nadenken en het stellen van vragen, waarvoor in deze recensie echter geen plaats is.

Rest de vraag hoe ik de verschijning van een bundel als deze moet begrijpen. Ik denk dat het de gedrevenheid van de zeer gerespecteerde historici Leen Dorsman en Pénélope Knechtmans siert dat zij met zoveel enthousiasme de universiteitsgeschiedenis koesteren en proberen op te stoten in de vaart der volkeren. Samen hebben zij inmiddels een imposante reeks onder de titel *Universiteit en Samenleving* geredigeerd, waaronder een aantal delen die gebaseerd zijn op bijdragen aan symposia waaraan ook altijd jonge onderzoekers deelnemen. Dat was ook voor deze bundel het geval en zij waarschuwen in de Verantwoording dan ook dat het 'boekje' is bedoeld als aanzet en inspiratiebron voor nader onderzoek. Dat is wellicht voor Nederlandse onderzoekers op het gebied van wetenschapsgeschiedenis nodig en daar kan de bundel dus mogelijk zijn werk doen. Maar dat betekent dan tegelijkertijd ook dat de Nederlandse universiteitshistorici toch iets meer kennis zouden kunnen nemen van het internationale debat en ontwikkelingen in de wetenschapsgeschiedenis die wellicht net buiten het afgebakende terrein van de universiteitsgeschiedenis liggen.

Mineke Bosch, Rijksuniversiteit Groningen